

O) FÖLDMÍVELÉST, IPART ÉS KERESKEDELMET ELŐMOZDÍTÓ TESTÜLETEK.

I. Az aradi gazdasági egyesület.

Az aradmegyei birtokosság korán felismerve egy oly egyesület szükségét, mely a vidék gazdasági érdekeinek védelmét és a mezőgazdaság fejlesztését tekintse feladatául, még 1860-ban mozgalmat indított egy ily egyesület létesítése iránt s arra a helytartó tanácstól 1861. évi jan. hó 30-án engedélyt is nyert. A társulat alakuló ülése azonban csak 1862. évi febr. hó 7-én tartatott meg a környékbeli birtokosság tömeges részvétele mellett. E gyűlésen elnökül gróf Zselénski Lászlót, alelnököknek Atzél Pétert és Rózsa Nándort, titkárnak Kopcsányi Józsefet, jegyzőnek Kozma Gyulát, pénztárnoknak Tedeschi Jánost választották meg; s a választmányt is megalakították. Ugyanez ülésen megállapították az egyesület alapszabályait és pedig a csongrádmegyei gazdasági egyesület alapszabályai nyomán. Ez alapszabályok értelmében az egyesület czíme »Alföldi gazdasági egyesület« volt. Jelenlegi címét az egyesület a helytartó tanács kifogásolása folytán vette fel. Tagja lehetett minden feddhetlen jellemű egyén és pedig alapító, ha az egyesület alaptőkéje számára 100 frtot biztosított, azonban elég volt, ha ennek 6%-os kamatát fizette; évdíjas, ha magát 6 évre kötelezve, évi 6 frtot fizetett s végül gyámolító, ha évenként 2 frtot fizetett szintén 6 évi kötelezettséggel. A gyámolító tag szavazati joggal nem birt és ma sem bir. A választmány képviseli az egyesületet s intézi annak ügyeit az évenként kétszer tartandó egyesületi közgyűlés jóváhagyása mellett; a választmány a tisztviselőkkel együtt 106 tagból állott, kiket 3 évre választottak. Az egyesületi tagok szakosztályokba voltak beosztva, melyek a teendőket előzetesen külön tárgyalták.

A szakosztályok száma 9 volt s azok működési köre következőleg volt megállapítva: 1. Nemzetgazdaság és statisztika. 2. Mezőgazdaság, földművelés, gazdatiszt ügy, állattenyésztés, háztartás, kertészet, méhészet és selymeszet. 3. Szőlőszet és borászat. 4. Bányászat és vasipar. 5. Erdészet, halászat és vadászat. 6. Kereskedelem, hitel, pénzügyviszonyok, közlekedés és biztosítási ügy. 7. Technika, kézmű és gyáripar. 8. Jogügy. 9. Irodalom, tudomány, művészet, egészség- és nevelésügy. Az egy-

let a mezőgazdaság érdekeinek védelmét s annak fejlesztését tűzte ki célul, a mit a jó gabona, gyümölcs, ugyszintén állatfajok terjesztésével, a gazdasági ismeretek gyarapításával törekedett elérni. Az erre alkalmas eszközök közül eleve programjának egyik pontjává tette a mezőgazdasági kiállítások rendezését. Az egyesület vagyona oszthatatlan s ha az egyesület bármi okból feloszlanék, vagyona az országos magyar gazdasági egyesületnél tétetnék le s ez utóbbi élvezné a kamatokat, míg Aradon ismét egy gazdasági egyesület nem alakul, melynek a tőke átadatnék.

Az egyesület eleinte nagy tevékenységet fejtett ki; gazdasági kiállításokat, szántás- és lóversenyeket rendezett. Titkárjával 1866-ban a környék gazdasági egyesületeinek szervezetét is tanulmányoztatta. 1867-ben Nachtnébel Ödön által emlékiratot szerkesztetett az arad-körösvölgyi vasút építése tárgyában. Gr. Zselénski Lászlónak véletlen történt halála folytán elnökül Atzél Péter addigi alelnököt, jegyzőnek pedig Nachtnébel Ödönt választották, a ki azután 1867-től 1875-ig az egyesület irodai és számadási ügyeit fizetés nélkül intézte, a miért neki 1875-ben köszönet szavaztatott.

Azon tevékenység, melyet a gazdasági egyesület megalakulásától a 70-es évek közepéig kifejtett, koronként élénk volt ugyan, de nem felelt meg teljesen az egyesület céljainak s nem oldotta meg annak feladatait. E tevékenységben utóbb némi lanyhulás is mutatkozott. Új irányt adott e tevékenységnek az egyesület újból való megalakulása az 1875. júl. 15-én tartott közgyűlésén. Ez alkalommal az alapszabályok módosították. Többek között a szakosztályi rendszert, mely nem vált be, elejtették, a választmány tagjainak számát 31-re szállították le a tisztviselőkkel együtt. Elnökül gróf Zselénski Róbert, helyettes elnökül Vásárhelyi Béla, jegyzőül Berta János s ügyésznek Nachtnébel Ödön választott meg. A következő évben, 1876-ban, dr. Gaal Jenőt az egyesület második alelnökének választották. Az 1875-iki alakuló közgyűlésen kimondta az egyesület azt is, hogy közgyűléseit a megyének mindig más helyén fogja tartani.

Az új egyesület mindjárt 1875-ben Ötvenesen szántásversenyt s Aradon gépkiallítást rendezett. 1876-ban tartatott meg az első vándor közgyűlés — állatkiallítással egybekötve — Kisjenőn. Ugyanazon évben közreműködött az egyesület a földművelésügyi miniszterium által Aradon rendezett dohánykiallításnál is. Az 1877-ben Pankotán tartott vándor közgyűlés alkalmával lókiállítás rendeztetett s a dinamit-robbantás mezőgazdasági alkalmazását illetőleg kísérletek tétettek; ugyanez évben Pécskán szántásverseny volt s megalakult az ottani gazdasági kör. Az 1878-ban Pécskán tartott vándorgyűlés lókiállítással volt egybekötve. Az 1879. és 1880. évi közgyűlések Aradon tartattak meg; ez utóbbin az egyesület hozzájárult a gazdasági egyesületek országos szövetségéhez. Közreműködött a szent-annai lódíjazásnál, a szőlőbirtokosok értekezletét Aradon, melyen a vinczellérképezde ügye ismét felkaroltatott s a lőkősházi töltőgető-ekeversenyt ren-

dezte. Az 1881. évi közgyűlés ismét Aradon tartatott meg. Ugyanez évben közreműködött a pécskai lódíjazásnál. Az 1882. évi közgyűlés Kísjenőn jött össze s ugyanott történt a lótenyésztési díjak kiosztása, melynél az egyesület közreműködött. 1883-ban a közgyűlés Boros-Sebesen tartatott; ugyanez évben az egyesület Aradon gyümölcskiállítást rendezett. Az 1884. évi közgyűlést Gyorokon, az 1885. évit pedig Pusztá-Megyesen rendezték. Az 1883—1888-ig terjedő 3 évi időközben lódíjazás Pécskán, Eleken és Aradon volt, mindhárom esetben a gazdasági egyesület közreműködésével.

Ezek és az újabb időben is hasonló további mozzanatokra vonatkoznak a gazdasági egyesület működésének külső adatai. E keretben az egyesület széles körű tevékenységet fejtett ki. 1875-ben felterjesztést intézett a képviselőházhoz a katasteri munkálatok tárgyában, 1876-ban pedig a földművelésügyi miniszteriumhoz a ker. és iparkamaráknak földművelési osztályal való kiegészítése iránt s a képviselőházhoz az önálló jegybank tárgyában, 1877-ben a ménési vinczellérképezde tárgyában két felterjesztést a földművelésügyi miniszteriumhoz, melyeket a későbbi években több követett; ebbeli fáradozásainak később sikere is lett, mert a vinczellérképezde 1881-ben csakugyan felállítatott. Egyéb felterjesztései ez évben a trágya értékesítése, az ugarrendszer szabályozása, a katasteri munkálatok s a szeszdó tárgyában szerkesztettek. Ez évben alakult, mint már említve volt, a pécskai gazdasági kör, az egyesületnek pécska-vidéki tagjaiból, oly czéllal, hogy a gazdasági egyesület működését támogassa. Hasonló gazdasági kör még a megye több pontján, névszerint Gyorokon »Aradhegyaljai gazdasági kör« név alatt, keletkezett. 1878-ban, mely évben Gyorokon szőlőkiállítás tartatott, a gazdasági egyesület a szőlő kivitel növelésével foglalkozott behatóbban s egyszersmind egy pincze-egyesületet kezdeményezett, mely azonban nem jött létre. Ugyanez évben méhészeti egyesület is alapított; a földművelésügyi miniszteriumhoz a trágyaszállítás és a gazdasági érdekek hathatósabb gondozása tárgyában egy-egy felterjesztést intézett. 1879-ben az egyesület a gabonatermelést és az állattenyésztést illető kérdésekkel foglalkozott; több felterjesztést intézett ugyanakkor a földművelésügyi miniszteriumhoz a szőlőtermelés és a phylloxera-vész elhárítása tárgyában, továbbá az állattenyésztés, állatbetegségek s néhány növényfajta termelése tárgyában. 1880-ban a kender- és komlótermelés népszerűsítése, a ménési vinczellérképezde, a phylloxeravész elhárítása, a cognacgyártás, az állattenyésztés egyes ágai s különösen a selyemtenyésztés fejlesztése s hasonlók képezték az egyesület felterjesztéseinek tárgyait.

Ez időszakban, mint látható, már megindult a küzdelem a phylloxera-vész ellen, mely a megyei szőlők majdnem teljes elpusztulásával végződött; ekkortájt azonban a veszély még nem volt oly fenyegető s a szőlők még sokáig termő állapotban maradtak. 1882-ben az egyesület vásárral egybekapcsolva bikakiállítást rendezett. 1881. és 1882-ben többek között a komló

és cukorrépa termeléssel, úgyszintén a gyümölcsstermeléssel foglalkozott felterjesztéseiben, s a megyében czélszerűen termelhető gyümölcsfajokat meghatározta; felterjesztéseket intézett továbbá a szőlőtermelés, a phylloxera-vész, az almabor-gyártás tárgyában; 1881. őszén a ménesi vinczellérképezde megnyilván, az egylet 15 növendék tartására alapítványokat gyűjtött az érdekelt törvényhatóságok, testületek és szőlőbirtokosság körében, 2 tanulónak eltartását önmaga vállalván el, a mi összesen évi 300 frt megterhelhetést rótt reá. Az állattenyésztés terén az alkalmas apaállatok beszerzésének lehetővé tétele volt felterjesztéseinek s a megyei törvényhatósághoz és a birtokosokhoz intézett átiratainak fő tárgya. Foglalkozott még a talajjavítással, hitel- és biztosítási ügygyel, a szesztermelés érdekeivel; a községi előljáróságokhoz intézett átirataival pedig nagyban hozzájárult a mezőgazdasági ismeretek terjesztéséhez.

1883—85. évi időközben az egylet élénk tevékenységet fejtett ki minden téren. Az utak befásítása s a növénytermelés körébe vágó feladatok, a pinzgau tenyészbikák s általában jó tenyészállatok elterjesztése, a tehenészet fejlesztése, az olcsó marhasó stb. foglalkoztatták. A szarvasmarha-tenyésztés érdekében anyagi áldozatokat is hozott. Felkarolta a csángó telepítvényesek ügyét, lépéseket tett arra nézve, hogy Pécskán földműves-iskola létesíttessék, a mi nem csak megyénk, de a szomszédos vidékek közgazdasági életére igen áldásos intézménynek ígérkezett s csak sajnálni lehet, hogy ez eszme mindeddig nem valósult meg; foglalkozott még egyéb a földművelést illető kérdésekkel is.

Az újabb időben a gazdasági egylet az arad-csanádi öntöző csatorna tervét kezdeményezte. Erről az illető fejezetben tüzetesen van szó. A szakoktatás és a gazdasági ismeretek tenyésztésével ismét foglalkozik az egylet és e részben a kezdeményt Pécskán tette meg, a hol a korábban létesített gazdasági kört új életre ébresztette. — A gazdasági egylet a múlt év végén ismét megválasztotta elnökségét. Annak tagjaivá, miután husz évig betöltött alelnöki tisztéről dr. Gaal Jenő tavaly leköszönt, ismét Zselénski Róbert gróf elnök, továbbá Vásárhelyi Béla és László alelnökök választottak.

Az aradi gazdasági egyletnek 1894. évi hivatalos kimutatás szerint leltári vagyoneértéke 20,176 frt 13 krt tett, a melyből készpénzben és értékpapirokban 15,506 frt 60 kr. volt elhelyezve. Volt 66 alapító és 125 rendes és gyámolító tagja. Tagdíjából 554 frt 20 krt vett be, összes bevételei 1689 frt 95 krt, kiadásai pedig 1142 frt 83 krt tettek. Az aradi gazdasági egylet állami segélyben nem részesül. Legújában ez egylet a népies gazdasági szakoktatás terén tett Pécskán biztató kísérletet.

II. Az aradi kereskedelmi és iparkamara.

Az 1868. évi VI. törvénycikkkel az absolut korszak alatt behozott kamarai intézmény törvényesítettén, a nálunk jelenleg működő kamarák annak alapján 1869-ben alakultak meg. Az idézett törvény 4. §-a azonban ezek számának, székhelyeinek és alkerületeinek meghatározását a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszteriumra bízván, ennek 1868-ik évi november hó 28 ikán 19,223. sz. alatt kiadott rendelete csak Budapest, Pozsony, Sopron, Kassa, Debreczen, Temesvár, Fiume, továbbá Erdélyben Kolozsvár és Brassó városokat jelölte ki kamarai székhelyekül, Aradvárosát pedig ez alkalommal a temesvári kerületbe osztotta olyformán, hogy itt a kereskedőknek csupán egy, az iparosoknak két kültagot volt joguk választani. E mellőzés mélyen sértette az aradi kereskedő és iparos osztály önérzetét, s a mozgalom, mely egy külön kamara létesítésére irányult, a nevezett miniszteri rendelet kibocsátása után rögtön megindult. Az érdekelt osztályok meg voltak arról győződve, hogy e város forgalmi jelentőségre a kamara akkori székhelyével legalább is egy sorban áll, s nem is volt képzeltető, hogy érdekeit a kifejlődött versengés mellett egy más, nem épen barátságos érzelmű, város kamarája kellőképp fogja képviselhetni. Arad saját vidéke forgalmának épp ugy központja lévén, mint Temesvár a magáénak, nagyon természetes volt tehát azon törekvés, hogy ha már létezik ezen intézmény és annak fentartásához a törvény értelmében Aradnak és vidékének is arányosan járulni kell, legalább oly kamara állíttassék fel számukra, mely az Aradra gravitáló megyék összhangozó érdekei iránt valódi érzékkel s azoknak lehetőség szerinti érvényesítésére természetes kötelességérzettel bírand.

E mozgalom a helybeli kereskedők és iparosok köréből indult ki, kik, valamint a Lloyd társaság még 1869. július havában nyújtottak be a kereskedelmi minisztériumhoz ez irányban folyamodványt, melyet Arad sz. kir. város közönsége is egy 1870. évi február hó 14-ikéről kelt külön felterjesztésében támogatott.

A kereskedelmi minisztérium a kamara iránti kérelmekre 1871. évi november hó 26-án válaszolt s azon meggyőződésének adott kifejezést, hogy Arad sz. kir. város földrajzi fekvésénél, az ott található vaspályákon és a Maros folyón kifejlett közlekedésnél fogva hivatva van önálló ipari és kereskedelmi központot képezni. Ennélfogva indítatva érzi magát a minisztérium a kamarai törvény 4. §-a alapján elhatározni, hogy Arad sz. kir. városban kereskedelmi és iparkamara állíttassék fel, melynek működése az 1872-ik év beálltával veendi kezdetét. Egyuttal elfogadja a minisztérium a város közönségének s a kereskedő és iparos osztálynak azon nyilatkozatát, mely szerint a kamarai költségek fedezéséhez a város saját pénztárából 1000, az iparosok és kereskedők a város jót-

állása mellett 3000 frttal ajánlkoznak mindaddig járulni, míg a kamarai kiadások más módon leendő fedezéséről a törvényhozás gondoskodni nem fog, önként értetvén, hogy a költségvetésnek ezen ajánlatok által nem fedezett összege a külkerületekre a törvényszabta módon leszen kirovandó.

Erre a kamara kerülete állapított meg oly módon, hogy ahhoz ezentúl a temesvári kamarától Arad-, Csanád-, Hunyad- és Zarándmegyék, a debreczenitől pedig Békésmegye szakíttatván el, ezek a bennök fekvő törvényhatósági joggal fölruházott városokkal együtt az aradi kamara kerületét fogják képezni. E részben változás történt Zarándmegyének megszüntetése folytán, úgy, hogy a kamarai kerület jelenleg csak Arad-, Csanád-, Békés- és Hunyadmegyékből áll; területe azonban, mivel Zaránd-, Arad és Hunyad vármegyék közt osztatott meg, nem változott. Egyszersmind elrendeltetett Aradon a bel- és Arad-, Békésmegyékben a kültagok választása, a többi megyék kültagjai pedig egyszerűen az új kamarához tétettek át.

Az alakuló teljes ülés a választások vezetésére kiküldött bizottság által végre 1872. évi márczius hó 11-ére hivatott össze az aradi első takarékpénztár tanácstermébe. Ezen ülésben a megjelent összes tagok által a kamara elnökének Wallfisch Pál, a kereskedelmi osztály alelnökének Bettelheim Vilmos, iparosztályi alelnöknek Boros József és kamarai titkárnak dr. Gaal Jenő egyhangulag lőnek megválasztva. A kamara ezen alakulásáról a választást vezető bizottság jelentést tett a kereskedelmi miniszteriumnak, mely márczius 22-én 3351. sz. alatt kelt és Arad sz. kir. város közönségéhez intézett leiratában a választásokat jóváhagyván, a kamarát megalakultnak nyilvánította. Egyszersmind felhívta azt, hogy ügyrendét és első évi költségvetését mielőbb készítse el, hogy ez jóváhagytván, a kamara működését is megkezdhesse.

A kamara ezután elkészítette ügyrendét, mely szerint a kamarai ügyek természetük szerint a teljes ülésben intéztetnek el, de az ipari és kereskedelmi osztály-üléseken készítettetnek elő. A teljes ülések elé kerülő közös fontos ügyek előkészítése azonban a közös bizottság feladata. A kamara tagjai 3 félek: bel-, kül- és levelező tagok. A beltagok az aradvárosi kereskedők és iparosok közül választatnak; számuk 32, ebből 16 kereskedő, 16 iparos; a kültagok hasonló számban vannak s a kerület egyéb helyeiről választatnak, mely czélból a kerület alkerületekre van felosztva. Aradmegyére két ily kerület esik: a pécskai és a pankotai, melyek mindegyike két iparost és két kereskedőt választ kültagnak. A levelező tagok nemcsak a kamara területéből, hanem máshonnan is választhatók s számuk nincs meghatározva. Választó mindenki, a ki kamarai illetéket fizet. A teljes ülések hónaponként, az osztályülések pedig a szükséghez képest gyakrabban is tartatnak s a beltagok szigorúan kötelezve vannak az azokon való megjelenésre.

Alig, hogy a kamara megalakult, nagy buzgalommal látott hivatásának teljesítéséhez. Midőn Ő Felsege 1872. május havában a nagy vízáradások és belvizek által okozott tisztítások megtekintése végett vidékünkön járván, Aradot is meglátogatta, a kamara testületileg mutatta be hódolatát, az elnökség pedig magán kihallgatáson egy fontos vasúti kérdésben kérvényt nyújtott át, mely legmagasb kézjegyet is nyert. A kerületnek minden nevezetesebb kérdését megbolygatta a kamara. A sóház elhelyezése, a pályaudvar kibővítése, a czéheknek ipartársulatokká való átalakulása, az aradi vásárok rendezése, a Zsil szabályozása, a gyoroki bor- és szőlő-kiállítás foglalkoztatta a kamarát mindjárt az első évben. A titkár ugyan az év őszén beutazta a kerületet s az indítványoknak hosszú sorával lépett fel a vidék érdekében, melyeket a kamara magáévá tett. Ilyenek voltak a Maros szabályozása, a közmunkaügy rendezése, az arad-szegedi és békésmegyei viczinális vasutak, a Szárazér szabályozása. Kezdeményezte továbbá a vámhivatal felállítását, a kereskedőknek és iparosoknak melegen ajánlotta a körösvölgyi vasút építésének felkarolását; felszólalt már ekkor a ménesi szőlőszeti iskola s ugyanott minta-szőlőtelep felállítása tárgyában; a jegybank fiókjának felállítását Aradon indokolva kérelmezte; a román vasutakhoz való csatlakozásnál az aradorsovai összeköttetést szorgalmazta. A közraktári rendszer meghonosítását indítványozta. Kérelmezte a kereskedelmi szakiskola létesítését Aradon; véleményt mondott az új kereskedelmi törvényről. Mindezt még 1872-ben tette. Az 1873-iki nagy válság alkalmával arra törekedett, hogy a kerületre abból a lehető legkisebb kár hármojjék. A bécsi világkiállításon résztvevő iparosokat támogatta. Az 1872. évi ipartörvény végrehajtása előtt annak kisebb-nagyobb hibáira figyelmeztetett. Már 1874-ben felterjesztést intézett az Arad és Uj-Arad között létesítendő híd tárgyában. Szóval a kamara kerülete egész közigazdasági életének csakhamar egyik főtényezője lett s nagy elégtételül szolgálhatott neki, hogy kezdeményezéseinek legnagyobb része tényleg megvalósult.

Az első elnök, Wallfisch Pál, 1875-ben megvált állásától, helyét Deutsch Bernát foglalta el, a kit 1881-ben Grünwald Ferencz, majd 1895-ben Kristyóry János követett. A titkári állást több mint 21 éven át dr. Gaal Jenő töltötte be, a kinek helyébe — 1893. évi június hó 2-án miniszteri tanácsossá történt kinevezése folytán — dr. Marschall Lajos, az eddigi segédtitkár lépett, kinek utódául viszont Edvi-Ilés Lászlót választották meg.

A kamarának elévülhetlen érdemei vannak az aradvárosi kereskedelmi akadémia s az állami fa- és fémipari szakiskola létrejövele körül; mindkettőt erkölcsileg és anyagilag támogatta. A kamarának jövedelmét a kerület kereskedői és iparosai által a kamarai törvény értelmében fizetett kamarai illetékek képezik, melyek Aradon úgy, mint a vidéken, a

kereseti adó 3⁰/₀-ára rugnak; azelőtt ennyit csak a város fizetett, a környék pedig 2¹/₂⁰/₀-ot, de, miután a kamara egyik intézetet a másik után segítette, a vidéki kamarai illetéket is fel kellett emelni. A kamara kebelében vasúti felszólamlási hivatal is van szervezve. A kamara tisztviselői (a titkár, helyettes-titkár és irodatiszt) nyugdíjgénynyel és alappal bírnak, melyhez a kamara 5000 frttal járult. Költségvetése eleinte csak 7780 frtra rugott, jelenleg az meghaladja a 14,000 frtot. Az Aradváros által adott évi 1000 frtról a kamara a kereskedelmi akadémia javára lemondott.

Az aradi kamara szervezése után nem sokára kiváló helyet foglalt el az ország hasonló hivatalos testületei körében, a mit kerületének fontosságán kívül a kamarai tagok és tisztviselők buzgalmának köszönhetett. Munkálatai, melyeket a kerület és az ország közgazdasági érdekeinek megóvása végett közzétett, általános feltűnést keltettek s mintaszerű jelentései, melyeket 1876. óta minden évben 200—250 lapnyi terjedelemben ad ki, nagy befolyással voltak a többi kamara hason irányú és célú munkálatainak színvonalára is. Közgazdasági kérdésekben a kamarát mindig a szabadelvűség és humanizmus szelleme vezette. A legkényesebb kérdésekben is bátran határozott állást foglalt. Így pl. 1878-ban és 1896-ban a külön vámterület mellett nyilatkozott.

Ujabbban a kamara saját házat óhajt magának építeni. E célra a város hajlandó a Marosparton telket adományozni; az építési költségek 32,000 frtban vannak előirányozva, mit részint a törzsvagyonból (13,000 frt) s a nyugdíjalapból (9000 frt), részint 15,000 frtnyi kölcsönből fedeznének, olyképen, hogy a nyugdíjalap részt nyer a ház tulajdonjogából; a kamara teljes ülése e tervet már 1896-ban elfogadta s az a legközelebbi jövőben megvalósúl.

III. Aradi kereskedelmi testület.

Aradváros kereskedő testülete 1818-ban I. Ferencz királytól nyerte szabadalomlevelét a király sajátkezű aláírásával s herczeg Kóhary Ferencz és Bánffy Zsigmond ellenjegyzésével. E szabadalom levél azonban csak 1820-ban hirdettetett ki a megyei közgyűlésen Lázár Lázár főjegyző által. Külalakjára nézve díszes könyvet képez husz pergamennel. Bevezetése latinul van, utána a rendszabályok következnek németül 36 cikkben s végül a befejezés ismét latin nyelvű. A szabályok közül néhány méltó a felemlítésre: Minden czég a bejegyzésért 100 frtot tartozott fizetni a testület javára, azonkívül évnegyenként minden czég 2 frtot, minden legény pedig 1 frtot fizetett. A nagy ünnepeken a kereskedők úgy, mint a segédek büntetés terhe alatt kötelesek voltak templomba menni. A testület tisztviselőit, az elnököt és másodelnököt, évenként január 1-én választották a kiküldött városi biztos által kijelölt három-három

egyén közül; egyik évben az elnöknek katolikusnak s a másod-elnöknek óhítűnek kellett lenni, a következő évben pedig fordítva.

A tanulóknak különbség nélkül 4 évig kellett tanulniok szigorú fegyelem alatt; az önállósításnál feltétlenül megkívánták, hogy az illető legalább 3 évi idegen városokban töltött szolgálatot tudjon kimutatni; egy bizottság megvizsgálta bizonyítványait; ha szükségesnek mutatkozott, szóbeli vizsgát is tartottak, hogy vajjon az illető elegendő készűltséggel bír-e s ha kielégítően nem tudott megfelelni, 1 vagy 2 évre is visszavet-hették; ugyanazon bizottság ítélte meg azt is, vajjon az illetőnek van-e elég vagyona arra, hogy neki az üzletnyitás megengedhető legyen. Egy segéd legalább 6 hónapig tartozott egy helyen szolgálni; a felmondási idő azonban csak 14 nap volt. Idegen kereskedőnek csak vásár alatt volt szabad árulni. — A bejegyzett czégek anyakönyvei 1819-ben veszik kezdetüket, mely évben 40 kereskedő czég iratott be; nevük után ítélve 23 szerb és 17 német volt közöttük. Az első zsidó kereskedő, Tedesco Philipp, 1821-ben jegyeztetett be s ez volt egész 1851-ig az egyetlen zsidó czég. Az első könyvkereskedő, Schmidt József, 1827-ben jegyeztetett be; ugyanő alapította az első nyomdát is. 1827. után már sok jelenlegi kereskedő-család nevével, így a Lillin, Illmann, Tones, Andrényi, Schweffer, Rajcsányi, Stampfl, Eckhart, Weiler stb. nevekkal találkozunk. Érdekes, hogy 1846-ban Duschák János Ignác, rossz jelleme és botrányos viselete miatt, a kereskedők névsorából nyilvánosan kitörűltetett. 1851-ben az izraeliták tömegesen jegyeztettek be és pedig legelőször is a pesti nagykereskedők, kik az itteni vásárookra jártak. A már akkor is régi czég, »Wallfisch Charlotte és fia«, csak 1852-ben lőn bejegyezve. Az anyakönyv 1872-ig vezetett, az utolsó bejegyzett czég 224-es számmal a Nagy Kálmáné volt. — A tanulókról külön anyakönyvet vezettek, melybe 1870-ig 531 nevet írtak be; midőn a kereskedelmi társulat 1873-ban újra alakult, a tanulók számára új anyakönyvet nyitottak, melybe 1889-ig 126 tanuló iratott be. A vidéki czégekről 1852-től 1870-ig szintén anyakönyvet vezettek, melybe összesen 190 czég jegyeztetett be. 1862-ben megalakult az ifjú kereskedők betegsegélyző egylete 107 rendes taggal.

A kereskedelmi testület rendes egyleti működése 1867 után megakadt; egyes czégbejegyzések és tanonczfelvételek történtek ugyan ezután is, de az egylet tevékenysége szűk körre szorult. Az iparszabadság törvénybe iktatása után mindenki azon véleményben volt, hogy az egylet elvesztette létjogát s 1870-ben feloszlott; a tulajdonát képező Orczyútczai házat a már lejárt mandátumú elnökség és választmány, bár ehhez nem lett volna joga, a polgári menháznak ajándékozta.

1873-ban a régi testület helyébe a kereskedelmi társulat alakult; ennek tevékenysége azonban, minthogy az abba belépés kötelező nem volt, sem a társulat autonom hatósági jogokkal nem birt, csak a keres-

kedő tanulók iskoláztatására s az átutazó szegény kereskedőknek segélyezésére szorítkozott.

A társulatnak 1873-ban megválasztott elnöke első kötelességének tartotta odahatni, hogy a társulat tulajdonát képező, de jogtalanul elajándékozott ház, vagy annak egyenértéke, a társulatnak visszaadassék; e lépések eredménye kiegyezés lett a társulat és a polgári menház között, melynek értelmében a polgári menház helyiségeiben két szoba tartatik fenn beteg kereskedő segédek számára, kiket a menház élelmezni és gyógyíttatni köteles, minek fejében a kereskedelmi társulat fejenként és naponként 50 krt fizet; ezen szerződés a menédkházra be is tábláztatott.

További lépéseket tett a társulat arra nézve, hogy azon alapítványok, melyeket egyes aradi kereskedők a társulatnál egy kereskedelmi iskola létesítésére elhelyeztek, a társulatnak és rendeltetésüknek visszaadassanak, a mi megis történt. Időközben a társulat nevét ismét »testületre« változtatta s mint ilyennek a kereskedelmi akadémia, ennek díszes nagy épülete és a mellette létesített internátus alapítása körül elévülhetetlen érdemei vannak. A kezdeményezést legelőbb Gaal Jenő, azután Bettelheim Vilmos, később nagyobb sikerrel szepesszombati Szontagh Gyula ragadta meg. A kereskedelmi testületnek 1872-től 1878 ig dr. Gaal Jenő volt titkára, azontúl pedig dr. Marschall Lajos.

Az 1896. évről szóló választmányi és számvizsgáló bizottsági jelentés szerint a kereskedelmi testület vagyona 60,037 frtra rug. Bevétele 430, kiadása pedig 420 forint. A testületnek a kereskedő munkaadók és munkások, vagy segédek és tanoncok közt felmerülő surlódások lehető elsimításával foglalkozó békéltető bizottsága is van, mely sikeresen működik.

IV. Az aradi Lloyd társulat.

Aradváros közigazdasági életének egyik jelentős tényezője az »Aradi Lloyd társulat.« Alapított 1869-ben oly célból, hogy kereskedelmi központot képezzen s a helyi kereskedelmet előmozdítsa. Tagjainak száma 140, vagyona 1890. végén 983 frt 46 kr. volt. A társulat egy terménycsarnokot is alapított, de az később megszűnt. A társulat vezetése és ügykezelése részben a közgyűlés, részben a vezérő választmány feladatát képezi.

A közgyűlések határozatai viszonylagos többséggel hozatnak. A közgyűlésen legalább 30 tagnak kell jelen lenni. A választmány áll egy évi tartamra elnök, alelnök és 14 választmányi tagból. Az elnök képviseli az együletet a hatóságokkal szemben. Nagy jelentősége van e társulatnak az aradi piacra nézve, mert a gabonaárakról naponta lelkiismeretes és pontos jegyzéseket vesz fel. A tagsági díj rendes tag részéről 12 frt, foglalkozó tagtól 6 frt egy évre.

Az aradi ipartestületről az ipar fejezetében volt szó.